

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI: TÜRKİYE’NİN BALKANLAR VE TÜRK DÜNYASINA YÖNELİK POLİTİKASI ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Filiz Sever CİCİOĞLU*

ÖZET

Günümüzde devletlerin uluslararası sistemde yegâne aktör olmadığı kabul edilen bir gerçektir. Gerek uluslararası kurum ve kuruluşlar gibi devlet düzleminin üzerindeki aktörler, gerekse, askeri ve sivil bürokrasi, medya ve sivil toplum kuruluşları gibi alt toplumsal aktörler dış politikada karar verme süreçlerinde etkin rol oynamaktadırlar. Bu aktörler devletin karar süreçlerine ayrı ayrı etkide buldukları gibi birbirlerini etkilemek suretiyle de dış politika karar çıktılarına katkıda bulunmaktadır. Türk dış politikasının özellikle doksanlı yıllarında gündemi meşgul eden iki alanı olan Balkanlar ve Türk dünyasına yönelik politikasında son dönemde sivil toplum kuruluşları ön plana çıkmaya başlamışlardır. Bu çalışma devletlerin dış politika oluşum sürecinde tek aktör olmadığı gerçeğinden hareketle sivil toplum kuruluşlarının genelde Türk dış politikası, özelde ise Balkanlara ve Orta Asya’ya yönelik yaklaşımını analiz etmeyi hedeflemektedir. Çalışma dört başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlıkta sivil toplum ile dış politika ilişkisini incelemeye yönelik teorik yaklaşımlara kısaca değinilecek, ardından ikinci başlıkta Türk dış politikası ve sivil toplum kuruluşlarına dair genel bir analiz yapılacaktır. Üçüncü ve dördüncü başlıklarda da öncelikle Balkanlara yönelik dış politikada ardından da Türk dünyasına yönelik izlenen dış politikada sivil toplum kuruluşlarının yaklaşımlarına bakılarak çalışma tamamlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum, dış politika, Balkanlar, Türk dünyası

TURKISH FOREIGN POLICY AND CIVIL SOCIETY: AN ASSESMENT ON TURKISH FOREIGN POLICY TOWARDS BALKANS AND TURKISH WORLD

ABSTRACT

It is an established fact that states are not the only actors in international system. Both international actors such as institutions and organizations acting above state level and sub-societal actors such as the military and civilian bureaucracy, the media and civil society organizations play active roles in the decision-making processes of foreign policy. Not only do such actors have an individual impact on decision-making process of the states, they also make contributions to the foreign policy outcomes by affecting one another. Regarding the policies towards Balkans and Turkish World, that occupied the agenda especially in the 90s in Turkish foreign policy, Non-governmental organizations have recently begun to come into prominence. This study aims to analyze NGOs approaches towards Turkish foreign policy in general, and Balkans and Central Asia in particular, considering the fact that states are not the

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslar arası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi
e-mail: fcicioglu@gmail.com

unique actors in foreign policy formulation process. The study is consisted of four parts. In the first part, the theoretical approaches, examining the relations between civil society and foreign policy will be mentioned. Following that, a general analyze will be carried out about Turkish foreign policy and NGOs in the second part. The study will be concluded by probing the approaches of NGOs towards Balkans at first, in the third part and the Turkish World later as the final chapter.

Key Words: Civil Society, foreign policy, the Balkans, Turkish world

Sivil Toplum-Dış Politika İlişisini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Demokratikleşme ve toplumsal modernleşmeye yaptığı katkının yanında sivil toplumun Türk dış politikası için de önemli bir aktör haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Küreselleşmenin etkisiyle devletlerin uluslararası sistemde tek aktör olduğu kabulü değişmiştir. Gerek devlet düzleminin altındaki aktörler, gerekse üst aktörler çeşitlenmiş ve karar alma süreçlerine etkileri artmıştır. Üst aktörler olarak kabul edilebilecek olan uluslararası örgütler ve uluslararası sistem gibi aktörler devletin dış politika konusunda karar alma süreçlerine yönelik birebir etkisinin yanında doğrudan alt aktörleri etkilemek suretiyle de bu sürece katkı yapmaktadır. Alt aktörler ise siyasi ve idari aktörler ve sivil aktörler olarak sınıflandırılabilirler. Sivil toplum kuruluşları (STK) da bu sivil aktörlerden biri olarak devletin dış politikaya yönelik karar almasında doğrudan ve/ya dolaylı etkide bulunmaktadır.

Alt toplumsal aktörlerin çıkar ve önceliklerinin dış politika kararlarının alınmasında önemli olduğunu belirten neoliberal teori ile uluslararası kurumların önemini vurgulayan neoliberal-kurumsalcılığın kesişme noktasında bulunan konstruktivizm tam da bu noktada devreye girmektedir. Çünkü alt toplumsal aktörler -konumuz itibariyle STK'lar- uluslararası kurumlarla doğrudan ilişki kurmak suretiyle dış politik karar sürecinde etkili olmaktadır. Uluslararası kurumlar da STK'lar üzerinde farklı şekillerde etkilerde bulunarak bir etkileşim oluşturmaktadırlar. Ayrıca uluslararası kurumlar tarafından ortaya konulan uluslararası normların yayılması ve içselleştirilmesinde STK'lara önemli görevler düşmektedir. Bu da onların transnasyonal sosyalleşmeye yaptıkları katkıyı göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca yine STK'lar kendi ülkelerindeki toplumsal normları da halkla paylaşarak onların yayılması ve benimsenmesine katkı sağlamaktadırlar. Bu yolla da toplumsal sosyalleşme konusunda önemli bir paya sahip olmaktadır.

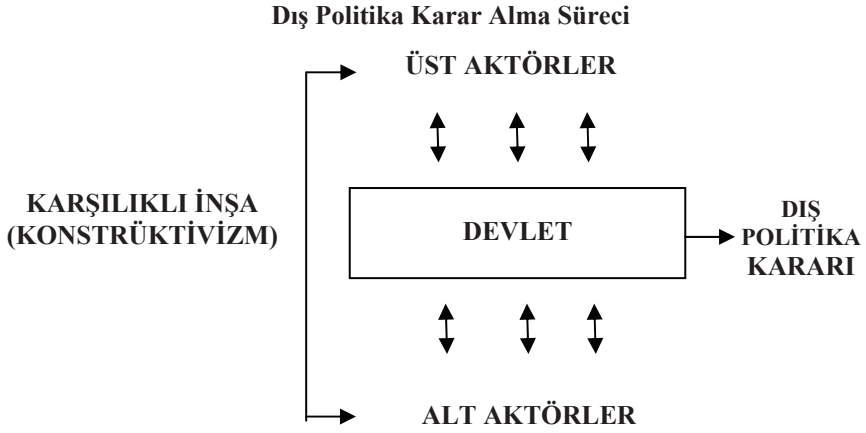
Klasik konstruktivistlere yaptığı eleştirilerle bilinen J. Checkel 1997 yılında basılan "International Normsand Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide" isimli eserinde tam da başlığına uygun şekilde Konstruktivizm ile Rasyonalist teoriler arasında bir köprü kurma çabasında olmuştur. Checkel bu çalışmada hem rasyonalistlerin hem de konstruktivistlerin ortaya attığı varsayımları kullanarak farklı bir model oluşturmaya çalışmaktadır (Checkel, 1997). Checkel, liberal kurumsalcıların uluslararası normların aktör davranışlarını sınırladığı, konstruktivistlerin ise normların aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını inşa ettiği düşüncelerinin her ikisinin de doğru olduğunu, çünkü *normların bazen sınırlayıcı, bazen de inşa edici* olduğunu iddia etmektedir (Checkel, 1997: 474). Checkel'in bu modelde yapmaya çalıştığı, uluslararası normlar ile iç aktörler arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışmaktır. Bütün toplumsal aktörlerin (bürokratların, kongre üyelerinin, baskı gruplarının vs.) global normlardan etkilendiğini belirten Checkel, normların aktörler üzerindeki etkisinin bazı durumlarda onlar üzerinde "baskı kurucu" kimi durumlarda ise onlara "öğretici" ya da onları "içselleştirici" olabileceğini belirtmektedir. Checkel'e göre analistlerin bazıları, aktör davranışının rasyonel araç-amaç mantığı tarafından yönetildiğini

düşünmektedir, fakat normlar bu hesaplamaları değiştirmektedir. Bu durumda aktörler mevcut çıkarlarını en iyi nasıl gerçekleştirebileceklerini *tekrar* hesaplarlar. Diğerleri ise aktör davranışının kurala dayalı olduğunu ve stratejik ve araçsal hesaplamaların, sosyal normlardan türetilen normlara uygun davranış mantığı denilen şeyle yer değiştirdiğini iddia ederler. Bu kişilere göre, normlar davranışı sadece sınırlamaz, aynı zamanda aktörün kimliğini/çıkarını da inşa ederler. Checkel bu iki kavramsal modelin altını çizerek ortaya çıkan şeyin, aktör merkezliliğe (*actor-centered*) karşı karşılıklı inşa (*mutualconstruction*) olduğunu belirtmektedir. (Checkel, 1997: 475)

Checkel'in üzerinde önemle durduğu konulardan biri de normların içselleştirilmesi noktasındadır. Bu konuda güçlü analizler yapan Checkel'in uyguladığı modeller iç toplumsal aktörlere de yer verdiği için konumuzla alakalıdır. Normların iç alana ulaşmasını Checkel, norm güçlendirme (*norm empowerment*) olarak tanımlamaktadır. Bu noktada öncelikle *benimseme* (*adoption*) ve *gündem oluşturma* (*agenda-setting*) ön plana çıkmaktadır. Özellikle normda yer alan kurallar söylem ve davranıştaki değişim vasıtasıyla, dikkat çektiği ve tartışmaların odak noktası haline geldiğinde norm güçlendirme gerçekleşecektir (Checkel, 1997:476). Avrupa Birliği tarafından ortaya konan değerleri norm kabul ettiğimizde, normların benimsemesi ve gündemi meşgul etmesi, bu *normların içselleştirilmesini* ve dolayısıyla söylem ve davranışlarda da değişimler olmasını sağlayacaktır.

Normların devlet dışı aktörler tarafından içselleştirildiği zaman, bu kuralları uygulamaları için karar alıcıları da harekete geçireceklerini belirten Checkel, bu aktörlerin anı zamanda toplum üzerinde de bir baskı unsuru oluşturduğunun altını çizmektedir. Aşağıdan baskıyla karşılaştığında seçkinler stratejilerini yeniden belirlerler ve böylece normlar güçlendirilir. Böylelikle uluslararası normlar devlet karar alıcılarının davranışlarını sınırlamış olur. Checkel bunu “karar vericiler (elitler) üzerinde toplumsal baskı” olarak tanımlamaktadır. (Checkel, 1997: 476-477) .

Diğer durumda ise öğrenme süreci karar alıcıları, uluslararası normlarda yer alan kuralları benimsemeye yönlendirir. Normlar içselleştirilir ve davranışsal tezlerini meydana getiren ortak bir özneler arası anlayış dizisi oluşturulur. Bu öğrenme mekanizması yapısalcılıkla açıklanmaktadır. Norm güçlenmesi karar vericilere yeni değerler ve çıkarlar öğretildiğinde oluşur; bunların davranışları, etkileşim süreci vasıtasıyla, küresel normlardan öğrenilen uygunluk mantığıyla yönlendirilmektedir. Bu da konstruktivizmin merkezinde yer alan karşılıklı inşa durumudur. Bu durum ise Checkel tarafından “*karar vericilerin (elitlerin) öğrenmesi*” şeklinde tanımlanmaktadır (Checkel, 1997: 476-477).

Şekil 1: Dış Politika Karar Alma Süreci

Alt Aktörler (Liberalizm/ Neoliberalizm)

Yukarıdaki şekilde de görüldüğü gibi, devlet düzleminin altındaki aktörlerin çıkar ve önceliklerinin dış politikanın şeklini belirlediği varsayımıyla hareket eden neoliberalizm üst aktörlerin etkisi konusuna değinmemiştir. Üst aktörlerin tez bağlamında bir başka etkisi de alt aktörleri etkilemek suretiyle dış politika yapım sürecine katkıda bulunmaktadır. Bu iki aktör grubu arasındaki karşılıklı etkileşim ve inşa sürecini en iyi açıkladığı düşünülen konstrüktivizm de bu noktada devreye girmektedir.

Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları

Son dönemde Türk dış politikasında sivil toplum kuruluşlarının etkisi göreceli olarak artmıştır. Artık devletlerin dış politika oluşturma sürecinde tek aktör oldukları kabulü değişime uğramaya başlamıştır. Bu gelişmelerde dünyadaki değişim ve dönüşümün de etkisi olmuştur.

Soğuk Savaşın sona erışı ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni koşullar Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında derin etkiler yaratmış ve halen daha yaratmaya devam etmektedir. Sovyetlerin ve ardından Yugoslavya'nın dağılması sadece Türkiye'nin hemen yanı başındaki coğrafyada ortaya çıkardığı yeni durumu değil, aynı zamanda yeni bir dünya düzenini de getirmektedir. Bu bölgeler ve ülkelerle kurulacak olan ilişkilerde, Türkiye'de ve söz konusu ülkelerde yaşayan akraba topluluklarının beklentileri yeni bir dış politika parametresi olarak devreye girmiştir. Yine küreselleşmenin de etkisiyle ortaya çıkan kimlik siyaseti de iç siyasetten dış politika düzlemine taşınarak uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu siyasi ve toplumsal alandaki değişimlere ilave olarak ekonomik alanda da dış

açılma, ekonomideki liberalleşme politikaları ve bu programların uygulamaları dış politika ile ilgilenen iş adamlarının ve işadamları kuruluşlarının artışına neden olmuştur (Doğan ve Mazlum, 2006: 12).

Tüm bu tespitler alt alta konulduğunda son yirmi yıl içerisinde dış politikaya olan toplumsal ilgideki artış gözle görülmektedir. Şule Kut'un ifadesiyle "1990'lı yıllarda hem uluslararası sorunlar hem de dış politika kamuoyu tarafından belki de hiç olmadığı kadar tartışılır olmuştur" (Kut, 1998: 46). 1990'lı yıllarda ortaya çıkan bu ilgi, 2000'li yıllarda daha sistemli ve örgütlü bir hale gelmiştir.

Bu dönüşümde tabandan gelen taleplerin yanında daha makro düzeydeki değişimlerin de etkisi olmuştur. Ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda ortaya çıkan liberalleşme ve demokratikleşmenin dış politikaya etkileri olmuştur. Rubin bu durumu "devletin büyük oranda otonom davranarak, belirli politika ve yapıları üstten empoze ettiği eski sistemin yerini çıkar grupları ve siyasal çoğulculuğun geliştiği, dış politikayı şekillendiren ve etkileyen farklı güçlerin ortaya çıktığı yeni bir dış politika iklimine bıraktığı" tespitiyle açıklamaktadır (Rubin, 2002: 379).

Bu yeni ortamda dış politika sadece devlet aygıtınca belirlenen bir konu olmaktan çıkıp, gerek devlet içindeki farklı aktörlerin, gerekse farklı toplumsal kesimlerin benzeşen, yarışan ya da çatışan çıkarlarının etkilediği süreçler sonucunda belirlenen bir konu olmaya başlamıştır. Bu durumun somut bir göstergesi de dış politika alanına dahil olmaya ve süreci etkilemeye çalışan toplumsal aktörlerin sayısında ve çeşitliliğindeki artıştır. Bunun sonucu olarak, iş çevreleri, etnik gruplar, farklı düşünsel ve ideolojik tabandan gelen toplumsal örgütlenmeler gerek kendi gündemleri ve öncelikleri etrafında gerekse toplumsal yarar kavramı ekseninde uluslararası ilişkiler alanına dahil olmaya çalışmaktadırlar (Doğan ve Mazlum, 2006: 13-14).

Bütün bu değişim ve dönüşümle beraber dış politikanın kapsamındaki genişlemenin de etkisiyle ortaya çıkan bir başka yeni aktör de dilimize "düşünce kuruluşları" olarak çevrilen özellikle ABD ve Avrupa'da uzun yıllardır önemli bir aktör halindeki "think-tank kuruluşları"dır. Dış politika alanını daha fazla toplumsallaştıran ve tartışmaya açık hale getiren düşünce kuruluşlarının sayısındaki artış, yönedikleri dış politika sorunlarının çeşitliliği ve yürüttükleri faaliyetlerin niteliğindeki değişme, genel dış politika algılayışındaki değişimin de bir göstergesidir (Doğan ve Mazlum, 2006: 14).

Uluslararası ilişkilerin daha geniş sosyal kesimlerin yaşantısını doğrudan etkilemeye başlaması ile birlikte, doğrudan dış politikayı etkilemek üzere kurulan toplumsal örgütler artmış, değişik toplumsal kuruluşlar dış politika sorunlarıyla daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır. İş çevrelerini temsil eden kuruluşlar, etnik/dinsel nitelikli toplumsal örgütlenmeler ve medya organlarının dış politika kararları üzerinde ne ölçüde etkili olabildiğini saptamak her ne kadar güç olsa da bu kuruluşların yeni sorunları kamuoyunun dikkatine getirerek ulusal gündemin biçimlendirilmesi yoluyla kamuoyu ve siyasal aktörlerin yönlendirilmesi gibi etkinliklerle dış politika oluşum sürecini zenginleştirdikleri açıktır. Bu örgütlenmelerin dayanışma kampanyaları düzenleyerek, ulusüstü yapılara üye

olarak, gerek ulusal, gerek uluslararası düzeyde dikkat çeken eylemler ya da lobcilik çalışmaları gerçekleştirerek değişik ülkelerle ikili ilişkileri etkileyebilecek düzeyde güçlenmiş olmaları da yadsınamayacak bir gerçektir (Özcan, 2004: 830).

Türk dış politikası ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili söylenebilecek ilk şey dış politika alanının STK'lar için henüz yeni bir alan olduğudur. Türk devlet geleneğinde dış politika konusu daha çok yürütme erki ve askeri ve sivil bürokratik elit tarafından yürütüldüğü için bu alanın toplumsal aktörlere açılması henüz yeni bir oluşumdur. Küreselleşme ve liberalleşme eğilimlerinin Türkiye'yi etkilemesi sonucunda ortaya çıkan yeni aktörlerden biri de STK'lar olmuştur. Ancak STK'lar henüz bu alanda karar sürecinde çok fazla etkili olamamaktadırlar. Bunda STK'ların kapasitelerindeki eksiklik de etkili olmakla beraber, bu yeni aktörlere biçilecek role Türk karar vericilerin henüz çok da fazla hazırlıklı olmadığı söylenebilir.

Türk dış politikasıyla ilgili politika belirlemede STK'ların hangi aşamada bir rol oynayabileceği de konudan konuya değişiklik arz etmektedir. Bazı alanlarda STK'lar Türk dış politikası gündemini belirleyebilirken (Mavi Marmara olayındaki gibi¹) çoğunlukla da karar vericiler tarafından belirlenmiş gündem üzerine STK'lar mesai harcamaktadır. Ancak bazı düşünce kuruluşlarının -TESEV, SETA gibi- yapmış olduğu çalışmalar, hazırladıkları raporlar siyasi iktidarların o bölgeye/ülkeye yönelik yeni politikalar belirlemesi konusunda bir fizibilite çalışması niteliğinde değerlendirilebilmektedir.

Türkiye'deki STK'lar ile ilgili varılabilecek önemli yargılardan biri de özellikle son on yılda ülkemizdeki, STK'ların yurtdışındaki muadilleriyle derin bir iletişim ve işbirliği içinde olduğudur. Özellikle ekonomi ve çalışma dünyasıyla ilgili STK'ların (TÜSİAD, TOBB, TÜRK-İŞ, TİSK gibi) yurtdışında bulunan STK'lara uzun yıllardır üye oldukları ya da bazılarının yurtdışında çeşitli ülkelerde temsilcilikler açarak bu bölgelere yönelik çalışmalarını oradan yürüttükleri gözlenmektedir. Bu da Türkiye henüz AB üyesi olmasa bile bu STK'ların yurtdışına açıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye'deki STK'ların dış politikaya yönelik ilgilerinin dönemsel değişiklikler gösterdiği de söylenebilir. Bu değişiklikler bazen dış konjonktürden kaynaklanan değişimler olmakla birlikte, bazen de o STK'nın kendi üst yönetimindeki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu konu STK'ların Türkiye'nin AB üyeliğine bakışı konusunda kendini hissettirmektedir. Bazı STK'ların son dönemde bazı AB üyesi ülkelerin Türkiye'ye karşı uyguladığı olumsuz politikalar sonucunda Türkiye-AB ilişkilerindeki duraklamadan dolayı AB'ye yönelik ilgilerinde değişiklik olurken, bazılarında önceki yönetimler AB üyeliğine soğuk bakarken, mevcut yönetimlerin daha olumlu bakması sonucunda politika değişikliklerine gitmiştir.

¹Bu olay ileriki başlıklarda detaylı olarak anlatılacaktır.

Türkiye'nin Balkanlar Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları

Balkanlar, gerek Türkiye açısından gerekse bölge ve Avrupa'nın istikrarına etkisi açısından Türkiye'nin hemen her alanda ilgisine mazhar olan bir bölgedir. Bu ilgi sadece hükümetler arası ve diplomatik düzeylerde değil aynı zamanda toplumlar arası diyalogları da kapsamaktadır. Bölgenin yapısı, bölgede geçmişte yaşanan tecrübeler ile bölgesel ve küresel güçlerin bölge ile ilgili hesapları göz önüne alındığında sivil toplum kuruluşlarının önemi daha da artmaktadır. STK'ların toplumlar arasında yeni iletişim kanalları açma yeteneğinden, beşeri değerlerin paylaşımına zemin olacak platformlar oluşturma kapasitesinden, ortak kültür değerleri etrafından bölge ile tarihi yüzyıllara dayanan dostluk köprülerinin yeniden atılmasına olanak sağlayacak etki ve fonksiyonlarından yararlanmanın bu bölgeye yönelik politikaların geliştirilmesi için uygun bir yöntem olduğu açıktır (<http://tasep.org>, 21.11.2009).

Bu noktada Türkiye'nin Balkanlar politikası konusunda etkili olabilecek STK'ların başında göçmen dernekleri gelmektedir. Balkan Dernekleri ve Rumeli Dernekleri bu oluşumların başındadır. Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti dağılına kadar derneklerin yaşamsal işlevleri dışta ve içte komünist bloka karşı mücadelede yer almaktan ibaret olmuştur. Günümüzde ise beklentiler Türkiye'nin bölgesel politikaları çerçevesinde belirlenmiştir. Bu beklentier, bir bakıma derneklerin arzu ettikleri ve uygulama alanlarıyla örtüşen özelliktedir (Özgür Baklacioğlu, 2006: 86).

Türkiye'de, kurulu bulunan STK'ların Balkanlar'a yönelik ilgisinin iki ana nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi millet birliği diğeri ise din birliğidir. Türkiye, Balkanlar'da huzur ve güvenin korunmasını ve buradaki halkların can güvenliğinin sağlanmasını çok önemli görmektedir. Bu da karşılıklı iyi ilişkilerin kurulması ve dostluğun pekişmesi ile sağlanabilir. Bunu sağlayacak olan da bu bölgeye yönelik çalışan STK'lardır (Pehlivanoglu, 2010: 294)

Türkiye'nin Balkanlara yönelik politikalarında derneklerden beklentisi, "öteki" devletle ilişkilerin bozulmaması adına devletle danışıklık içerisinde olma sorumluluğunu birincil öneme yerleştirmeleridir. Başka bir deyişle Ortadoğu, Kıbrıs, AB gibi birincil önemde gördüğü dış politikaları lehine Balkan ülkeleriyle var olan sorunları göz ardı etme politikası benimseyen Türkiye, derneklerin ikili ilişkilerde sorunlar yaratmamasını arzular görmektedir. Bu politika çerçevesine derneklerin rolü Balkanlar'da yaşayan Türk ve Müslüman toplulukların Türkiye ile kültürel bağlarını canlı tutmak, hak ve özgürlükleri konusunda bilinçlendirmek, kültürel yaşamlarını devam ettirmek ile siyasal tecrübelerini arttırma yönünde yardımcı olmak şeklinde düşünülebilir. Türk topluluklarının buldukları ülkeye adaptasyonu ve etkin konuma getirilmesi yoluyla hedeflenen, göç etme geleneğinin kırılması ve bu toplulukların barış köprüsüne dönüştürülmesidir (Özgür Baklacioğlu, 2006: 87).

Ancak 1989 öncesi düzenden devralınan yönetim yapılarında varolan demokratik kurallar yoksunluğu, taban ile yönetim arasında iletişimsizliğin yaşanmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı da, derneklerin dış politika alanındaki yaklaşım ve beklentileri her zaman toplumsal talepleri ve sorunları ikna

edici düzeyde yansıtamamaktadır. Toplumsal desteğe sahip olmamaları, göçmen derneklerinin kaynak ülke konsolosluk ve temsilcilik düzeyinde yürüttükleri etkinliklerini de sınırlamakta ve göçmen topluluğunun tümünü ilgilendiren sorunlar çözümsüz kalırken, vize, iş kurmada aracılık, vatandaşlık işlemleri konularında bir takım kişisel sorunların halli ön plana çıkabilmektedir. Bu türden kurumsallıktan uzak kalmış ilişkinin derneklerin sadece STK kimliklerine değil, Türkiye'deki dış politika karar alma mekanizmasındaki konumlarına da yansıdığı görülmektedir. Sonuçta dernekler, siyasal sürecin içinde olmaktan çok iktisadi, sosyal ve kültürel faaliyet alanlarına itilmiş görünmektedir (Özgür Baklacioğlu, 2006: 89).

Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik politikası konusunda diğer dış politika konularında olduğu gibi düşünce kuruluşları çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi özellikle "aktif dış politika" stratejisi çerçevesinde Balkanlar'a yönelik ilgide artış yaşanmış olması düşünce kuruluşlarını da buralara yönelik faaliyetler yapmaya itmiştir. Bu faaliyetlerden biri de Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM)'nin öncülüğünde Namık Kemal Üniversitesi ve Tekirdağ Valiliği ile Belediye Başkanlığı'nın destek verdiği her yıl yapılan konferansların üçüncüsü olan "Balkanlar'da Bölgesel İşbirliğinde STK ve Düşünce Kuruluşlarının Rolü" temalı uluslararası konferanstır. 28 Nisan-1 Mayıs 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen konferansa başta bakanlar olmak üzere çok sayıda üst düzey yetkili ve bu alanda çalışan akademisyenler, medya ve STK temsilcileri katılmıştır. Konferansta başlığın da anlaşılacağı gibi Balkan ülkeleriyle bölgesel işbirliğine yönelik politikalarda STK'ların ve düşünce kuruluşlarının ne gibi katkıları olabileceği tartışılmıştır. Kongreye ayrıca Balkan ülkelerinden temsilcilerin de katılmış olması ülkeler arası diyalogun tesis edilmesi bakımından önem taşımaktadır (<http://www.tasam.org>, 09.08.2009)

TASAM tarafından gerçekleştirilen bu organizasyonun bir önemi de devletten devlete yürütülen diplomasinin yerini, bu faaliyetlerle birlikte toplumdan topluma yürütülen bir diplomasinin olmasıdır. Bu sayede öncelikle toplumların birbirini daha yakından tanımaları sağlanmaktadır ve önyargılar ve negatif düşüncelerin ortadan kaldırılması düşünülmektedir. Birbirini daha yakından tanıyan insanlar arasında da işbirliklerinin ortaya çıkması beklenmektedir. Bu işbirliklerinden en fazla yararlanacak olanlar da kuşkusuz bu ülkelere yönelik politikalar yürütecek olan karar vericiler olacaktır. Bu anlamda TASAM'ın Balkanlar'a yönelik olarak entelektüel düzeyi yüksek, iyi planlanmış ve hedefleri doğru belirlenmiş bir kamu diplomasisi² projesi yürüttüğü söylenebilir (Özkan, 2010).

² Kamu diplomasisi basitçe, bir hükümetin başka bir ulusun halkını ve aydınlarını bu ulusun politikalarını kendi halkının avantajına döndürmek amacıyla etkilemeye çalışmasıdır (Akçadağ; t.y.).

Türk Dünyası ve Sivil Toplum Kuruluşları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 90'lı yılların başında Türk dış politikası için yeni bir alan açılmıştı. Bu bölgeye yönelik geliştirilecek politikaların başlangıcı ile Türkiye'de sivil toplumun gelişmeye başlaması da aynı dönemlere tekabül etmekteydi. Türk dış politikasının bu alandaki faaliyetlerine sivil toplum kuruluşlarının katılması, müdahil olmak istemesi kaçınılmaz olmuştur.

Türk dış politikasının bu alanında örneğin Doğu Türkistan'a dikkati çekmek ve destek sağlamak amacıyla kurulan Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği gibi tek bir bölgeye yönelik STK'lar olduğu gibi tüm Türk dünyasına yönelik faaliyetler gösteren STK'lar da mevcuttur (Çelik, 2006: 65). Bunlar arasında en bilinenler olarak Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV), Türk Ocakları, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi (TÜRKSAM), Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), daha sonra kapatılmış olmakla birlikte Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi'ni (ASAM) saymak mümkündür.

Türk Devlet ve Toplulukları arasında dostluk ve kardeşliği geliştirmek amacıyla, 21-23 Mart 1993'de Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı düzenlenmiş ve bu kurultayın ardından dönemin Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in girişimiyle TÜDEV kurulmuştur. Kurultaylar 2001 yılına kadar hükümetlerin finansal desteğiyle devam etmiştir. Verilen beş yıllık aradan sonra 2006 yılında TÜDEV, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la temasa geçerek kurultayları devam ettirmek istediklerini iletmıştır. Başbakanlıktan gelen olumlu yanıtla beraber TÜDEV, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) ile işbirliği yaparak 18-20 Eylül 2006 tarihlerinde 10. Türk Kurultayını gerçekleştirmiştir. Açılışı Başbakan Erdoğan tarafından yapılan Kurultaya çok sayıda bürokrat, ülkelerin devlet ve hükümet başkanları, çeşitli kuruluşların başkanları ve STK temsilcileri katılmıştır (Çelik, 2006: 65). Kurultayda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Moğolistan ve KKTC ile Rusya Federasyonu'ndan Tataristan, Çuvaşistan, Saha-Hakas ve Altay Cumhuriyetleri ile Kafkas Halkları, Kırım Özerk Bölgesi ve Gagavuz Bölgesi, İran, Irak, Afganistan, Gürcistan, Batı Trakya, Kosova, Romanya, Makedonya, Bulgaristan, Bosna Hersek ve Arnavutluk, Almanya, Fransa, ABD, Avustralya, Belçika ve İsviçre'de yaşayan Türk diasporası temsil edilmiştir (<http://www.hurriyet.com.tr>, 20.10.2009). Üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, düşünce kuruluşları, ticaret ve sanayi odaları ile medya temsilcilerinin yanı sıra - ilk defa bu kurultayda olmak üzere - aşağıda belirtilen komisyonlarla ilgili devlet birimlerinin temsilcileri de (100'ü aşkın katılımcı) yer aldı. Uluslararası İlişkiler, Medya ve İletişim Komisyonu, İktisadi, Ticari, Mali İşler ve Turizm Komisyonu, Eğitim-Öğretim, Bilim ve Teknoloji Komisyonu, Kültür Komisyonu, Toplum Yönetimi ve Hukuk Komisyonu ve Gençlik Komisyonu'ndan oluşan 6 farklı komisyon kendi alanlarıyla ilgili konuları görüşerek mevcut durumu masaya yatırdı ve somut öneriler içeren raporlar hazırladı. Bu komisyonlara devletin ilgili birimlerinden temsilcilerin katılımının gerçekleşmiş olması gerek komisyon çalışmaları gerekse hazırlanan raporlar üzerinde önemli etkide bulundu. Raporlarda

getirilen somut önerilerin hangi devlet birimi yoluyla hayata geçirilebileceği belirtilerek bir anlamda adres gösterilmiş oldu (Demirtepe, 2006). Kurultayın 11. si de yine aynı formatta Kasım 2007’de Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de düzenlenerek ilk defa Türkiye dışından bir ülkede gerçekleştirilmiştir.

Devletlerin üst düzey yetkililerinin katılmış olması, dış politikanın uygulanmasında önemli bir yöntem olan uluslararası konferansların yapılmasında bizzat rol almak bir STK’nın dış politika ile ilgili hedeflediği bir konuda karar alıcıları yanına alması ve taleplerinin hükümet tarafından karşılanması dış politika konusunda STK’ların etkinliğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Her ne kadar 2001 yılından sonra beş yıllık bir ara verilmiş olsa da kurultayların 1993’ten beri yapılıyor olması da istikrar konusunda TÜDEV’in başarısı olarak değerlendirilebilir.

“Türkiye’nin en eski ve en büyük sivil toplum kuruluşu” sloganıyla anılan ve 1912’de kurulmuş olan Türk Ocakları da Türk dünyası konusunda etkin çalışan kuruluşlardan biridir. Kuruluşun yöneticileri, yürüttükleri gönüllü faaliyetlerin yanında, önem verdikleri meselelerde öncelikle devlet ve daha sonra da hükümet yetkililerini harekete geçirmeye gayret göstermektedirler. “Milli hassasiyet” söylemi ekseninde sivil kamuoyunun tepkisini harekete geçirmek ve bu kurumlara baskı yapmak ise bazı dönemlerde kullandıkları yöntemlerdendir. Özellikle 1990 yılında Sovyetler Birliği dağılıp yeni Türkî Cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilan edince dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın “21. Asrın Türk Asrı olacağı” iddiası Türk Ocaklarının o dönemde çok aktif olmalarını sağlamıştır. Türk Ocağı’nın yayın organı olan “Türk Yurdu” dergisinde bu söylemle dolu pek çok yayım yapılmıştır. Bu yayımlarda o tarihten sonra Türk Dünyası’na yönelik uygulanacak politikalarda kendilerinden yararlanılması gerektiği sıklıkla vurgulanmıştır. Bu yeni dönemde dile getirilen en önemli söylem Türk Dünyası’na yönelik siyasetin devlet siyaseti niteliği kazanarak resmileşmesi yönündedir (Gürgür, 1992: 5).

Türk Ocakları’nın dış politikayla ilgili en fazla aktif olduğu konulardan biri Dağlık Karabağ meselesi olmuştur. Bu konuda Türk Hükümeti’nin daima aktif bir dış politika izlemesi ve Azeri halkı desteklemesi istenmiş ve bu istek pek çok platformda dile getirilmiştir. Hatta mecbur kalınması durumunda silahlı müdahalede bulunulması gerektiği telkin edilmiştir.

Turgut Özal gibi Süleyman Demirel’in de gerek Başbakanlığı gerekse Cumhurbaşkanlığı döneminde dile getirdiği “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” söylemi zaman zaman Dışişleri Bakanlığı diplomatlarını zor durumda bıraksa da o dönemde böyle bir siyasetin var olduğu izlenimi Türk Ocaklarını 1990’ların başında çok aktif duruma getirmiştir (Taşkın, 2006: 185).

1999 yılında kurulan DSP-MHP-ANAP Hükümeti döneminde de Türk Ocakları çok aktif bir dönem geçirmişlerdir. Özellikle Mesut Yılmaz’ın enerji konusunda Rusya ile birlikte hareket ederek Mavi Akım Projesi’ne imza atması, milliyetçi cephelerde Türkmenistan’ın küstürülmesi olarak algılanmış ve tepki görmüştür. Bu yıllarda MHP iktidarda olmasına rağmen Türk dünyasına yönelik

ilginin azalması Türk Yurdu dergisindeki pek çok yayın aracılığıyla eleştirilmiştir (Gürgür, 1999: 4).

2002 yılında iktidara gelen AK Parti Hükümeti, iktidarının ilk yıllarında konjonktürel gelişmelerden dolayı dış politika alanı olarak daha çok AB, Irak ve Kıbrıs konusunda mesai harcamıştır. Hükümetin Irak ve Kıbrıs konusunda izlediği politikalar Türk Ocakları'nı rahatsız etmiş ve Hükümete karşı mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. 2006 yılında Türk Ocakları ile Hükümet arasında yavaş yavaş diyalog kanalları açılmaya başlamıştır. AK Parti tarafından düzenlenen Siyaset Akademisi programına Türk Ocakları Genel Başkanı Nuri Gürgür ders vermek üzere katılmıştır. Yine 2006 yılının Ocak ayında Türk Ocakları Yönetim Kurulu o dönem Devlet Bakanı olan İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ı ziyaret ederek Türk Dünyası Kurultayı hakkında bilgi vermiştir. Beşir Atalay'ın 2009 yılının yaz aylarında Hükümetin demokratik açılım projesi ile ilgili Türk Ocaklarıyla da görüşmesi ve bu görüşmede Nuri Gürgür tarafından kendisine bir rapor sunulması milliyetçi kesim tarafından tepki ile karşılanmıştır (Kişisel Görüşme, 2010).

Türk dünyasına yönelik olarak faaliyet gösteren milliyetçi sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra son dönemde sayıları hızla artan düşünce kuruluşları da zikredilebilir. Bu düşünce kuruluşlarından Türk Dünyasıyla ilgili çalışmalar yapan düşünce kuruluşları arasında TASAM, TÜRKSAM, Uluslararası Stratejik araştırmalar Kurumu (USAK), daha sonra kapatılmış olmakla birlikte ASAM sayılabilir. Bu kuruluşlardan bazıları (ASAM gibi) Türk dünyası ile ilişkiler kurulmasını ve Avrasyacılık fikrini ön plana çıkararak bunu AB ile ilişkilere bir "alternatif" olarak göstermiş ve bu fikri ortaya attığı dönemde askeri çevreler de dâhil olmak üzere pek çok çevreden de destek görmüştür.³

Düşünce kuruluşları, yayınladıkları raporlar, düzenledikleri çalıştaylar ve konferanslar aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmakta ve politika yapımcılar üzerinde etkin olmaya çalışmaktadırlar. AK Parti Hükümeti tarafından "çok boyutlu dış politika" ve "komşularla sıfır problem" ilkeleri doğrultusunda izlenen dış politikada düşünce kuruluşları da önemli birer aktör olarak kabul edilmekte, bölgeye yönelik yapılan dış gezilerde düşünce kuruluşu temsilcileri de heyetlere dâhil edilmektedir⁴. Hükümet tarafından izlenmeye çalışılan "çok aktörlü diplomasi"de düşünce kuruluşlarına da pay düşmektedir.

³ Bu duruma somut bir örnek olarak dönemin MGK Genel Sekreteri Orgeneral Tuncer Kılınç'ın 7 Mart 2002'de Harp Akademileri Komutanlığı'nın düzenlediği "Türkiye'nin Etrafında Barış Kuşağı Nasıl Oluşturulur? Konulu sempozyumda dile getirdiği "Türkiye, milli menfaatleriyle ilgil sorunlarda AB'den hiç destek görmüyor. AB, Türkiye'yi ilgilendiren sorunlara menfi bakıyor. Türkiye'nin bir takım arayışlar içinde olması kesinkes ihtiyaç. Bunun da en doğru yöntemi zannediyorum Rusya Federasyonu ile birlikte, ABD'yi göz ardı etmeksizin mümkünse İran'ı içerecek şekilde arayışlar içinde olunması... (Hürriyet; 2002, 8 Mart).

⁴ Bu gezilerden biri de 2008 yılının Aralık ayında Bakü'de düzenlenen 8. Türk Dünyası Ekonomi, Bilişim ve Kültür Forumuna katılmak üzere Bakü'ye yaptığı ziyarette dönemin Devlet Bakanı Kürşat Tüzmen'in beraberindeki heyette TDAV ve TÜRKSAM adına temsilciler bulunduğu gezidir.(Kişisel Görüşme; 2010).

KAYNAKÇA

- Checkel, Jeffrey T. , “International Normsand Domestic Politics: Bridging the Rationalist-Constructivist Divide”, *European Journal of International Relations* December 1997 3: 473-495
- Çelik, Ahmet Hüsrev (2006), “*Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkisi*”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Demirtepe, Turgut (2006), *10. Türk Kurultayı*, <http://www.usakgundem.com/yazar/437/10-t%C3%BCrk-kurultayi.html>, 07.11.2010
- Doğan Erhan ve Semra Cerit Mazlum (2006), “Türkiye’nin Dış Politikası: Yeni Sorunlar ve Yeni Aktörler”, *Sivil toplum ve Dış Politika*, Doğan, E. ve S. Mazlum (der.), Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 11-22.
- GÜRGÜR, Nuri (1992), “*Tarihi Yaşarken-Aydın Yorumu*”, *Türk Yurdu*, Sayı 53, s. 3-7.
<http://tasep.org>, 21.11.2009
<http://www.tasam.org>, 09.08.2009
- Kut, Şule (1998), “Türkiye’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları”, *En Uzun On Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), Boyut Yayınları, İstanbul, s. 45-64.
- Özcan, Gencer (2004), “Türkiye Dış Poliitkası’nda Algılamalar, Karar alma ve Oluşum Süreci”, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Faruk Sönmezoğlu (der.), 3. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, s. 829-895.
- Özgür Baklacioğlu, Nurcan (2006), “Türkiye’nin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmen Dernekleri”, *Sivil Toplum ve Dış Politika*, Doğan, E. ve S. Mazlum (der.), Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 77-117.
- Özkan, Abdullah (2010), “Balkan Kongresi ve Kamu Diplomasisi”, *Milli Gazete*, 27 Nisan.
- Pehlivanoglu, Özcan (2010), “Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Balkanlar’da Eğitim Çalışmaları”, *3. Uluslararası Balkan Kongresi*, Sancaktar, Caner (ed.), TASAM Yayınları, İstanbul.
- Rubin, Barry (2002) “Türkiye’nin Yeni Dış Politikasını Anlamak”, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Barry Rubin, Kemal Kirişçi (der.), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Taşkın, Yüksel (2006), “Milliyetçi Sivil Toplum Kuruluşları’nın Türk Kimliğini Tanımlama Çabaları”, *Sivil Toplum ve Dış Politika*, Doğan, E. ve S. Mazlum (der.), Bağlam Yayınları, İstanbul, s. 181-205.

